ŽEMAITIŠKĖS 2-OJI GYVENVIETĖ

Algirdas GIRININKAS, Džiugas BRAZAITIS

2001 m. liepos mėn. vykdant VMSF ir Lietuvos istorijos instituto sutartį, buvo atliekami archeologiniai tyrinėjimai Žemaitiškės 2-ojoje (Pervėniškių II) gyvenvietėje (AR 1593).

Žemaitiškės 2-oji gyvenvietė buvo aptikta 1979 m. Kretuono archeologinės ekspedicijos metu ir tyrinėta 1979, 1980, 1983 ir 2000 m. (*ATL 1980 ir 1981 metais,* V., 1982; *ATL 1982 ir 1983 metais,* V., 1984; *ATL 2000 metais,* V., 2001). Žemaitiškės 2-oji gyvenvietė (Perveniškės II) yra Švenčionių r., Švenčionėlių sen., Kretuono ežero R pusėje, apie 800 m į V nuo Reškutėnų kaimo, V buvusio Žemaitiškės liūno (dabar numelioruotos pievos, anksčiau buvusio ežerėlio) pakrantėje, prie ištekančio iš jo bevardžio upelio, kuris teka ir per Kretuono 1-ąją gyvenvietę. Ortofotiniame plane matyti Žemaitiškės 2-osios ir Kretuono 1-osios gyvenviečių kontūrai. Gyvenvietė buvo įsikūrusi nuolaidžioje ežero pakrantėje, kurio atabradas galėjo siekti daugiau nei 14 m. Toliau nuo kranto pastebima pirmoji povandeninė terasa.

Žemaitiškės 2-oji gyvenvietė, matyt, yra buvusi prie ežerėlio, kuris laikui bėgant uždurpėjo. Gyvenvietė buvo vakarinėje ežero pakrantėje, virš vandens, nes visais tyrinėjimų laikotarpiais buvo aptikta daug medinių kuolų, kurie, matyt, laikė medinę platformą. Gali būti, kad ant jos ir buvo gyvenama.

Norint nustatyti ir toliau analizuoti išlikusių medinių konstrukcijų vietą, buvo pasirinktas tyrinėti šiaurinis gyvenvietės pakraštys. Buvo nutarta tirti gyvenvietės Š dalyje atmatuotą IX plotą, kuris yra į Š nuo 2000 m. tyrinėto VIII ploto. Buvo ištirtas 12x2 m plotas ir sužymėtas – kv. R 29–34. Kadangi iki 1983 m. tiriami plotai buvo skirstomi į 2x2 m dydžio kvadratus, tai pastarųjų tyrinėjimų metu –1x1 m. 2x2 m dydžio ploteliai buvo skirstomi į 4 dalis po 1 m^2 ir, dirbant tachiometru, plotas buvo pernumeruojamas. Šiais metais buvo tirtas kv. 202–204 Š–P kryptimi ir 58–70 kv. R–V kryptimi plotas.

Tyrinėtame plote nuėmus 5–10 cm storio velėną, atsidengė sumaišytas žemės sluoksnis, kuris atsirado dar melioracijos metu, išlyginant žemes po drenažinių griovių iškasimo (4 pav.). Šio sluoksnio storis siekė 1–3 cm ir buvo pastebimas vakarinėje ir centrinėje tyrinėto ploto dalyje. Šiame sluoksnyje buvo aptikta keramikos ir titnaginių dirbinių. Nemažai dirbinių (keramikos, titnaginių dirbinių, osteologinės medžiagos) aptikta drenažo kanale, kuris kerta tyrinėjamą plotą Š–P kryptimi. Po šiuo sluoksniu aptiktas rusvų durpių sluoksnis, kuris V ploto dalyje siekė 15–40 cm, o R – nuo 20 iki 35 cm. Po šiomis durpėmis atsidengė tamsesnis, beveik juodų durpių sluoksnis, kuris tyrinėtame plote buvo nevienodo storio. V ploto dalyje jis siekė 12–20 cm storį, o R – vietomis (kv. 67–68 ir 203–204 riboje) net 50 cm. Šis sustorėjimas pastebimas ties ta vieta, kur buvusio ežero atabradas pereina į pirmą povandeninę terasą. Po šiuo durpių sluoksniu atsidengė sapropelingų durpių sluoksnis, kuris V ploto dalyje siekė 5–11 cm storį, o R – iki 38 cm. R ploto

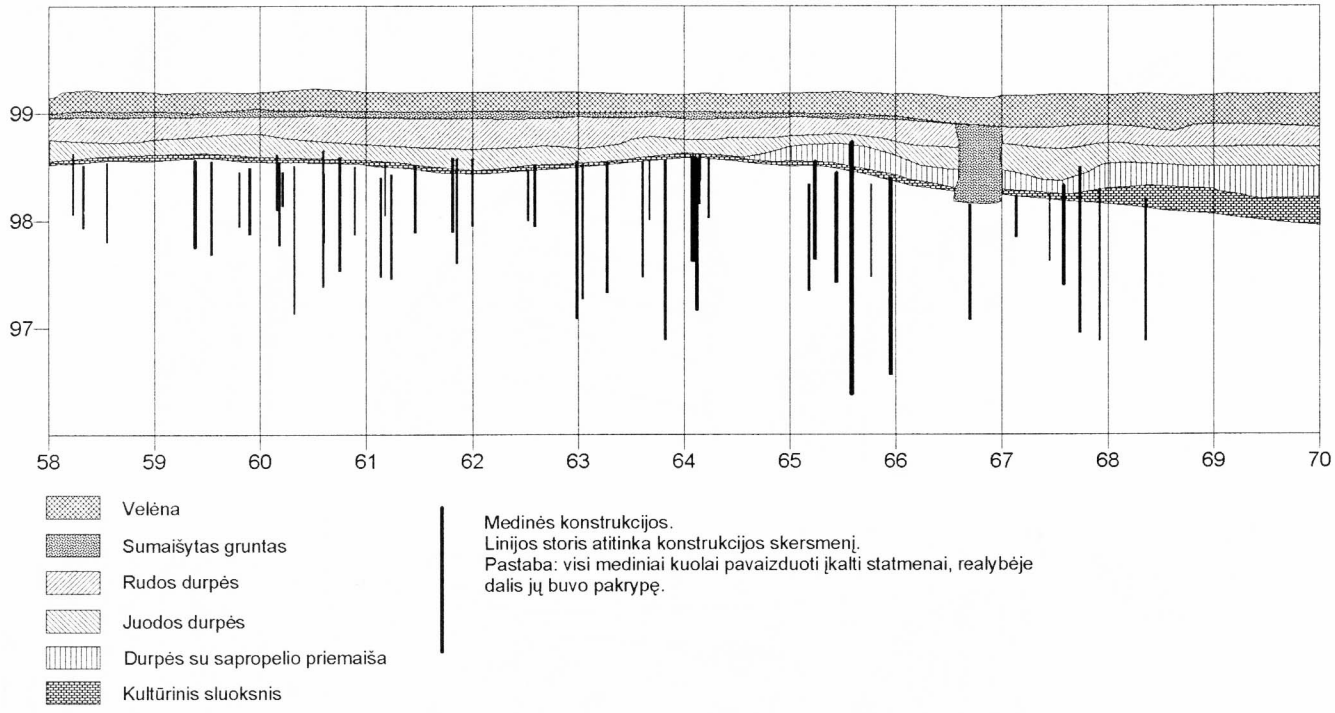

4 pav. Žemaitiškės 2-oji gyvenvietė. *Dž. Brazaičio brėž.*
Fig. 4. Žemaitiškė 2 settlement.

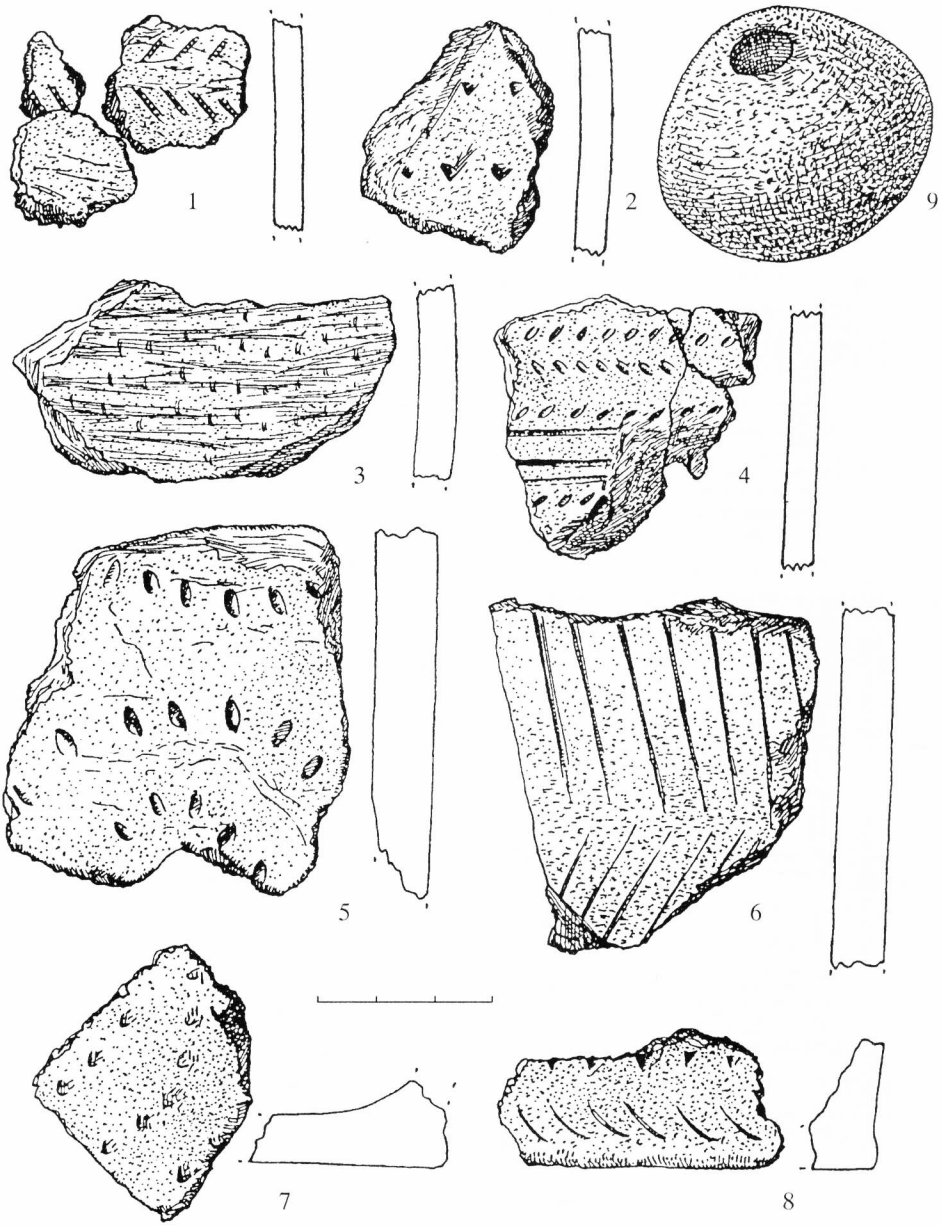

5 pav. Žemaitiškės 2-oji gyvenvietė. Narvos kultūros keramika (1–8) ir molinis svorelis (9). *I. Keršulytės pieš.*

Fig. 5. Žemaitiškė 2 settlement. Narva culture pottery (1–8) and clay weight (9).

dalyje sapropelingos durpės yra rusvos spalvos – t. y. samaninės durpės. Ryškus šio sluoksnio sustorėjimas pastebimas kv. 64–65 ir 203–204 riboje, t. y. nuo atabrado ir pirmos povandeninės terasos ribos. Sapropelingų durpių sluoksnis yra su gėlavandenėmis sraigėmis, kurių yra labai daug. Giliau po šiais sluoksniais atsidengė balkšvo ežerinio šlyno sluoksnis. Buvusio ežeriuko atabrade durpių sluoksnis plonesnis. Jis labiau sustorėja ties buvusia povandenine terasa, kuri aptikta 4–5 m nuo R tyrinėtos ploto ribos.

Tiriamą gyvenvietės plotą jos R dalyje, kv. 66/203–204 (R_{33}) Š–P kryptimi kerta melioracinis 0,5 m pločio griovys, kuris minėtame plotelyje sunaikino kultūrinį sluoksnį, tačiau po melioraciniais vamzdeliais, klotais jau ant ežerinio šlyno paviršiaus, dar buvo galima atsekti apatines apnaikintų įkaltų kuolų dalis.

Tirtame plote buvo aptikta 170 medinių kuolų, kurie bemaž visi buvo smailinti ir statmenai įkalti į šlyną 1–1,3 m gyliu (nuo sapropelingų durpių ir ežerinio šlyno ribos). Kuolų 200, 237, 305, 304, 331, 339 ir kitų ilgis siekė nuo 1,5 iki 2,4 m. Kuolų diametras yra nuo 3 iki 13,3 cm, daugiausia 4,5–8 cm skersmens. Kuolai, kurie, matyt, buvo skirti platformos konstrukcijai, buvo stambesni ir ilgesni. Iš mažesnio diametro kuolų galbūt buvo daromos žuvų gaudymo užtvaros. Dauguma kuolų koncentravosi kv. 59–69 riboje, t. y. viso atsekamo buvusio ežero atabrado plote iki pirmos povandeninės terasos pakraščio. Daugumos kuolų smaigaliai buvo tašyti iš vienos, dviejų, trijų ar keturių pusių. Labai nedidelė dalis kuolų buvo nužievinti. Kiti kuolai (69 vnt.) smailinti pleištu. Buvo įkalamas kirvis ir vėliau mediniais špuntais plečiama įskilusi medžio kamieno dalis. Kamienas plyšta. Vėliau abu medžio galai nukapojami. Taip iš vieno medžio kamieno buvo gaunami du kuolai, kurie buvo įkalami smailiuoju galu į ežerinį šlyną. Pasitaikė du kuolai, kurie prieš smailinant buvo apdeginti. Nemažai viršutinių kuolų dalių buvo apdegę iki įkaltos į šlyną vietos. Be abejonės, galima tvirtinti, kad statinys (statiniai) buvo degęs. Didžioji dalis kuolų – 57,1% – buvo daromi iš uosių (Fraxinus), alksnių (Alnus) – 11,3%, lazdynų (Corylus) – 10% ir pušies (Pinus) – 6%.

Dalis plonesnių kuolų, matyt, buvo naudojami žuvų užtvaroms, kurios pagal turimus duomenis, galėjo jau egzistuoti žymiai anksčiau, nei čia stovėję poliniai pastatai. Kuolas Nr. 91, matyt, nuo žuvų užtvaros, kaip rodo C_{14} data, jau stovėjo IV tūkst. pr. Kr. viduryje (4940±70 BP) Ki-9469 (3783–3651 ir 3941–3543 BC).

Didelė dalis kuolų sudarė kol kas dar ne visai aiškią sistemą. Dažnai šalia vieno pagrindinio kuolo buvo įkalami jį remiantys ir prilaikantys, tik jau kiek mažesnio diametro kuolai. Tyrinėjimai parodė, kad tai polinių statinių, matyt, buvusių platformų liekanos. Daugiau kuolų aptikta atabrado vietoje ir toje vietoje, kur buvusio ežero atabradas pereina į povandeninę terasą. Pastarojoje vietoje aptiktų kuolų diametras yra nežymiai didesnis.

V ir R tyrinėto ploto dalyse, apatinėje juodų durpių dalyje, o V – durpėse su sapropelio priemaiša sluoksniuose aptikta išvirtusių medžių. Tyrinėtame plote buvo aptiktas 21 skaldytas akmuo. Bemaž

visi jie aptikti sapropelingų durpių ir šlyno riboje, kiti – šalia kuolų. Du akmenys buvo apdegę.

Įdomu pastebėti, kad toje vietoje, kur stovėta pastatų, keramikos ir kitų radinių maža. Jie koncentruojasi už buvusių pastatų ribų. Matyt, sudužę puodai ir kiti nereikalingi daiktai buvo metami už buvusių pastatų ribų. Todėl tiriant pastato teritoriją buvo aptikta palyginti nedaug radinių: vieno kaulinio adatinio antgalio fragmentas, molinis rutulio formos svorelis, titnaginiai kalteliai, titnaginiai peiliai, lancetas, titnaginis gremžtukas, retušuotos nuoskalos, lęšio formos skerspjūvio kirvelio fragmentas.

Didelė dirbinių dalis ir keramikos buvo aptikta iškastame iš melioracinių kanalų žemės sluoksnyje, kuris yra tuoj po velėna (5 pav.). Gyvenvietėje aptikta 31 puodo šukė, pagaminta iš molio masės, kurioje daug grūstų kriauklių, augalinių priemaišų ir tik kelios puodų šukės turi mineralinių priemaišų. Puodų šukių sienelės storos (apie 0,6–1,2 cm), didžioji jų dalis paviršiuje brūkšniuotos, ornamentuotos apvalių, grūdelio formos duobučių, įvairių štampelių įspaudėliais, aštriomis įraižomis. Taip pat rasta 118 žvėrių kaulų.

Žemaitiškės 2-ąją gyvenvietę pagal aptiktus radinius galima datuoti II tūkst. pr. Kr. pradžia.

SETTLEMENT ŽEMAITIŠKĖ 2

The archaeological investigations of the pile settlement Žemaitiškė 2 were executed according to the plan of the program "The Complex Analysis of Material from the Stone Age Pile Settlements" supported by the State Fund of Science and Studies. The area of 24 m^2 was investigated. There were found 170 wooden poles, which once belonged to pile buildings. The found pottery (31 potsherds) was of clay mass tempered with organic and mineral admixture. Totally 1 bone artefact, 31 flint artefact, 1 clay artefact and 118 animal bones were found. The ceramics and all complex of artefacts are attributable to the Narva culture. The approximate date of the settlement Žemaitiškė 2 is the Late Neolithic.

VARĖNĖS 10-OJI GYVENVIETĖ

Vygandas JUODAGALVIS

Varėnės upės 10-oji akmens amžiaus gyvenvietė yra Varėnos rajone, 1,1–1,4 km į PR nuo Babriškių kaimo, kairiajame upės krante. Paminklą aptiko klaipėdiškis archeologas-mėgėjas L. Kavaliauskas. 1995 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos metu T. Ostrauskas iškasė keletą šurfų, kuriuose surado titnaginių dirbinių, lipdytos keramikos ir aptiko 75–80 cm storio kultūrinį sluoksnį (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais,* V., 1996, p. 325).

Iš visų Varėnės upės apylinkėse aptiktų gyvenviečių ir stovyklaviečių 10-oji gyvenvietė buvo pasirinkta tyrinėjimams kaip perspektyviausia, su išlikusiu kultūriniu sluoksniu. 1999 m. pradėti stacionarūs paminklo kasinėjimai, kurie buvo tęsiami pagal VMSF remiamos 4 metų mokslo tiriamosios programos „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausių laikų iki Kristaus" planą 2000 ir 2001 m.